

son, İbn Meymûn'u modern Batı felsefesine öncülük eden bir düşünür olarak değerlendirir. Yahudi entelektüel dünyasındaki etkisi konusunda ise rakipsiz kabul edilmektedir. Kendi döneminden bu zamana kadar en fazla tartışılan yahudi düşünür olarak bilinir; bunun yanında yahudi şeriatına dair eserlerinin tartışma götürmez otoritesi bulunmakta olup yahudi inanç sistemi ve şeriatının uygulamalarında son noktayı koyan merci olarak kabul edilir. Onun on üç madde halinde yeniden düzenlemiş olduğu iman esasları yahudi âmentüsünün nihâî şekli olarak günümüze kadar geniş ölçüde geçerliliğini korumuş, günlük dua kitaplarında dahi yer almıştır. Felsefî eserleri ve özellikle akılla iman arasındaki ilişkiyi sorgulayan fikirleri de yahudi düşünürleri cezbetmeye devam etmiş, sonuçta yahudi felsefesinin gündemini belirleyen bir konuma gelmiştir. İbn Meymûn'un şeriata dair eserleriyle felsefî eserleri arasında fark olduğu hususunda bir temayül bulunmakla birlikte bu noktada çok büyük bir farktan söz edilemez.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Meymûn, *Guide of the Perplexed* (trc. S. Pines), Chicago 1963; a.mlf., *Letter to Yemen* (ed. A. Halkin), New York 1952; a.mlf., *The Code of Maimonides*, New Haven 1949; İbnü'l-Kiftî, *İhbarü'l-ulemâ*, s. 317-319; İbn Ebû Üsaybia, *Üyûnü'l-enbâ* (nşr. A. Müeller), Kahire 1882, II, 117; D. Hartman, *Maimonides: Torah and Philosophic Quest*, Philadelphia 1976; Y. Leibowitz, *The Faith of Maimonides*, New York 1987; K. Seeskin, *Maimonides: A Guide for Today's Perplexed*, New Jersey 1991; *Perspectives on Maimonides: Philosophical and Historical Studies* (ed. J. Kraemer), Oxford 1991; O. Leaman, *Evil and Suffering in Jewish Philosophy*, Cambridge 1995, s. 64-101; a.mlf., *Moses Maimonides*, Richmond 1991; P. B. Fenton, "Judaim and Sufism", *History of Islamic Philosophy* (ed. Seyyed Hossein Nasr - Oliver Leaman), London 1996, II, 755-768; Catherine Wilson, "Modern Western Philosophy", a.e., II, 1013-1029; Alexander Broadie, "Maimonides", a.e., II, 725-738; a.mlf., "Maimonides and Aquinas", *History of Jewish Philosophy* (ed. D. H. Frank - O. Leaman), London 1997, s. 281-293; I. Dobbs-Weinstein, "The Maimonidean Controversy", a.e., s. 331-349.

OLIVER LEAMAN

İBN MEYMÛN, Ebû Gâlib

(أبو غالب ابن ميمون)

(ö. 589/1193)

Münteha't-taleb min eş'ari'l-Arab adlı şiir mecmuası ile tanınan edebiyat âlimi

(bk. MÜNTEHE'T-TALEB).

İBN MİHRÂN en-NİSÂBÜRÎ

(ابن مهران النسابوري)

Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn
b. Mihrân en-Nisâbüri
(ö. 381/992)

Kıraat-i aşereye dair
ilk eseri yazan âlim.

Aslen İsfahanlı olup 295'te (908) doğdu; Nişâbur'da yaşadı. Dedesine nisbetle İbn Mihrân künyesiyle meşhur oldu. Sem'ânî ve İbnü'l-Esir onu Mihrânî nisbesiyle zikrederler. Nişâbur'da başladığı tahsilini ilerletmek için Bağdat, Dimaşk, Küfe, Buhara, Semerkant gibi ilim merkezlerine gitti. Dimaşk'ta İbnü'l-Ahrem diye tanınan Ebû'l-Hasan Muhammed b. Nadr; Bağdat'ta Ebû'l-Kâsım Hibetullah b. Ca'fer, İbn Miksem el-Attâr, Ebû İsâ Bekkâr b. Ahmed, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Bûyân, Ebû Bekir Muhammed b. Hasan en-Nakkâş; Küfe'de Ebû'l-Kâsım Zeyd b. Ali ve Ebû'l-Hasan Hammâd b. Ahmed gibi âlimlerden kıraat öğrendi. Ahmed b. Muhammed el-Mâsercisî, İbn Huzeyme, Ebû'l-Abbâs es-Serrâc, Mekki b. Abdân ve diğerlerinden hadis dinledi. Kendisinden Mehdî b. Tarrâre, Mansûr b. Ahmed el-İrâkî, Tâhir b. Ali b. İsmet es-Safedî, Haddâdî, Ali b. Abdullah el-Fârisî, Ali b. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-Fârisî, Ebû'l-Kâsım Ali b. Ahmed el-Büstî gibi isimler kıraat ilminde istifade ettiler. Başta Hâkim en-Nisâbüri olmak üzere Abdurrahman b. Hasan b. Aliyyek, Ebû Sa'd el-Mukrî, Ebû Hafs b. Mesrûr, Saîd b. Muhammed el-Bahîrî de ondan rivayette bulunurken Hâkim en-Nisâbüri ayrıca Buhara'da kendisinden *eş-Şâmil fi'l-kırâ'ât* adlı eserini okudu. Hâkim en-Nisâbüri'nin "kurra içinde ibadetine en düşkün kişi" diye nitelendirdiği (Zehebî, *A'lâmü'n-nübela*?, XVI, 407), İbnü'l-Cezerî'nin sağlam bir araştırmacı ve sika olarak değerlendirdiği İbn Mihrân 27 Şevval 381'de (6 Ocak 992) Nişâbur'da vefat etti.

İbn Mihrân'ın ilmî çalışmalarını kıraat ilmi üzerinde yoğunlaştırması bu alanda derinleşmesini ve telif çalışmalarına yönelmesini sağladı. Daha sonraki dönemlerde "kıraat-i aşere" diye ifade edilecek olan, İbn Mucâhid'in *Kitâbü's-Seb'â*'sında yer verdiği yedi imama Ebû Ca'fer el-Kârî, Ya'kûb el-Hadramî ve Halef b. Hişâm'ın ilâvesiyle meşhur on imamın kıraatini *el-Gâye fi'l-kırâ'âtî'l-âşr* adlı eserinde bir araya getirdi. Bu çalışma ile oluşan onlu sistem ileriki dönemlerde kabul gördü ve bu on kıraatle ilgili eserler yazıl-

maya devam edildi (İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 75, 82, 84, 86, 90, 93, 94). Pek çok öğretim halkasında İbn Mucâhid'in yedili sisteminin yerini İbn Mihrân'ın onlu sistemi aldı. İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'i ile geniş çevrelerde kabul gördüğü anlaşılan kırâat-i aşere bütün canlılığı ile günümüze kadar tedris edilegelirdi.

Eserleri. 1. *el-Gâye fi'l-kırâ'âtî'l-âşr*. Üç bölümden oluşan eserin birinci bölümünde on kıraatin imamları ve râvileri isnadlarıyla birlikte zikredilmiş, ayrıca kıraat vecihleri arasında tercihler yapan Ebû Hâtim Sehl b. Muhammed es-Sicistânî'nin kıraati isnadı verilerek bunlara eklenmiştir. İkinci bölümde mushafın tertibine uyularak on kıraate ve Ebû Hâtim es-Sicistânî'nin tercihlerine göre sürelerdeki kıraat vecihleri gösterilmiş, idgam, imâle ve hemze bahisleri işlenmiştir. Üçüncü bölümde istiâze ve besmeledeki kıraat farklılıkları ve yine mushafın tertibi gözetilerek Kuteybe b. Mihrân'ın Kisâî'den naklettiği imâleler ele alınmıştır. Eser, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. İbrâhim el-Kuhundizî (ö. 413/1022'den sonra) tarafından *Şerhu'l-Gâye* adıyla şerhedilmiş olup bu çalışmanın ilk yarısı Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'de (Teymûriyye, nr. 282/1), ikinci yarısı Beyrut'ta Bârûdiyye Kütüphanesi'nde (Sezgin, I, 46) bulunmaktadır. Eserin daha sonra Tâcül-kurrâ el-Kirmânî tarafından yapılan şerhinin Tahran'da Ali Asgar Hikmet Kütüphanesi'nde bulunduğu belirtilmektedir (a.g.e., a.y.). İbnü'l-Cezerî'nin isnâd-ı âlî ile okuduğu kıraat kitapları ve Begavî'nin *Me'âlimü't-tenzil* adlı tefsirinde kullandığı kaynaklar arasında yer alan, Kazvin, Hemedan, Irak, Şam ve Mısır'da uzun süre ders kitabı olarak okutulan eseri Muhammed Gıyâs el-Canbâz'ın tahkiikle yayımlanmıştır (Riyad 1405/1985, 1411/1990). 2. *eş-Şâmil fi'l-kırâ'âtî'l-âşr*. Kıraat ilminde ancak üstat olanların anlayabileceği muhtasar bir eser olup bir nüshası Leiden Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (nr. 1634). 3. *el-Mebsût fi'l-kırâ'âtî'l-âşr*. *eş-Şâmil*'in şerhi olan ve Ebû Hâtim es-Sicistânî'nin tercihlerine yer verilmeden eseri Sübey' Hamza el-Hâkimî tahkik ederek yayımlanmıştır (Dimaşk 1401/1980). 4. *Kitâbü'l-Kırâ'âtî's-seb'â*. Bengal Kütüphanesi'nde bir nüshası bulunmaktadır (nr. 115, 214 varak).

İbn Mihrân'ın kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Mezhebü Hamza fi'l-hemz*, *Kitâbü'l-İsti'âze*, *Tabakâtü'l-kurrâ*, *Kitâbü'l-Meddât*, *Âyâtü'l-Kur'ân*, *Garâ'ibü'l-Kur'ân*, *el-Vağf* ve'l-

İbtidâ', Kıra'atü Ebi 'Amr, Vuḡfû'l-Kur'an, Kitâbü'l-İttifâk ve'l-infirâd, Şerhu'l-mu'cem, Şerhu't-tahkik, İhtilâfî 'adedî's-süver, Kıra'atü 'Abdillâh b. 'Amr, Kitâbü'l-Maḡâtî' ve'l-mebâdi', Ru'ûsü'l-âyât, Sücûdü'l-Kur'an.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Mihrân en-Nisâbü'rî, *el-Ğäye fi'l-kırâ'âti'l-âşr* (nşr. M. Gıyâs el-Canbâz), Riyad 1411/1990, neşredenin girişi, s. 5-24; a.mlf., *el-Mebsût fi'l-kırâ'âti'l-âşr* (nşr. Sübey' Hamza el-Hâkimî), Dimaşk 1401/1980, neşredenin girişi, s. 3-6; ayrıca bk. s. 7; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), V, 412-413; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (Atâ), XIV, 358; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, III, 12-15; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, III, 272; İbn Manzûr, *Muḡtaşaru Târihi Dimaşk*, III, 55-56; Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'* (Altıkulaç), II, 662-664; a.mlf., *A'lâmü'n-nûbelâ'*, XVI, 406-407; a.mlf., *Târihu'l-İslâm: sene 381-400*, s. 27-28; İsnvî, *Tabakâtü's-Şâfi'îyye*, II, 399-400; İbnü'l-Cezerî, *Ğäyetü'n-Nihâye*, I, 49-50; a.mlf., *en-Neşr*, I, 75, 82, 84, 86, 90, 93, 94; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1025, 1424; *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 67; Brockelmann, *GAL*, I, 203; *Suppl.*, I, 330; Sezgin, *GAS* (Ar.), I, 46-47; *el-Fihri'sü's-Şâmil: 'Ulümü'l-Kur'an, maḡtûḡâtü'l-kırâ'ât*, Amman 1986, I, 23; Kays Âl-i Kays, *el-İrânîyyûn*, I, 198-202; Cezzâr, *Medâhilü'l-mu'ellifîn*, III, 1658-1659; Ahmed Pâketçî, "İbn Mihrân", *DMBİ*, IV, 711-713.

ALİ EROĞLU

İBN MİKSEM el-ATTÂR

(ابن مقسم الطَّار)

Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen
b. Ya'kûb el-Attâr el-Bağdâdî
(ö. 354/965)

Kıraat ve nahiv âlimi.

265 (878-79) yılında Bağdat'ta doğdu. Bu tarih, *el-Bidâye ve'n-nihâye*'de (XI, 259) muhtemelen bir dizgi hatası yüzünden 205 (820-21) olarak geçmektedir. Hatîb el-Bağdâdî'nin tesbit ettiği soy zincirinde sekizinci cedd olarak görünen ve Abdullah b. Abbas'ın mevlâsı olan Miksem'e nisbetle İbn Miksem diye meşhur oldu. Brockelmann'ın Miksem'i bir yerde doğru okurken diğer bir yerde Muksim diye kaydetmesi (*GAL Suppl.*, I, 328) ve Zehebî'ye ait *Târihu'l-İslâm*'da Mukassim şeklinde harekelenmesi dikkatsizlik eseri olmalıdır (*Tâcü'l-arûs*, "ksm" md.). İdrîs b. Abdülkerîm, Dâvûd b. Süleyman ve Hâtîm b. İshak el-Mevsilî'den arz yoluyla kıraat tahsil eden İbn Miksem, Ebû Müslim el-Keccî, Sa'leb, İdrîs b. Abdülkerîm, Ebû Ca'fer İbn Ebû Şeybe gibi şahıslardan hadis dinledi. Sa'leb'in *Mecâlisü Şa'leb* adlı eserini rivayet edenler arasında yer aldı (İbnü'n-Nedîm, s. 335) ve ondan Arap dili ve edebiyatı alanında geniş ölçüde istifade etti. Kendisinden oğlu Ahmed, İbrâhim

b. Ahmed et-Taberî, Ebû'l-Ferec Abdülmelik b. Bekrân en-Nehrevânî, İbn Mihrân en-Nisâbü'rî, Ebû'l-Ferec eş-Şenebûzî arz yoluyla kıraat öğrendiler; Ebû'l-Hasan İbn Rizkaveyh ve İbn Şâzân el-Bağdâdî hadis rivayet etti.

Bağdat'ın ileri gelen kurrâsından olup kıraatlerin meşhur, garîb ve şâzlarını iyi bilen (Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'*, II, 598) ve Arap dilinde otorite kabul edilen İbn Miksem için İbnü'n-Nedîm, "Dilde ve şiirde âlimdi" derken Hatîb el-Bağdâdî onu si-ka olarak değerlendirmiş ve Kûfelîler'in nahvine en çok vâkıf olan kişi diye tanıtmıştır. Zehebî bir yerde İbn Miksem hakkında ileri geri konuşulduğunu söylemiş (*Mizânü'l-İ'tidâl*, III, 519), başka bir yerde hadisini almakta sakınca bulunmadığını kaydetmiştir (*Ma'rifetü'l-kurrâ'*, II, 600). Ancak İbn Miksem, Kur'an tilâvetinde icmâa aykırı okuyuşları yüzünden eleştirilmiştir. Devrin kurrâsının karşı çıktığı bu okuyuşları savunması ve talebelerine okutması sebebiyle tartışmaların yayılması ve durumun Halife Kâhîr-Billâh'a intikal etmesi üzerine, 321 (933) yılında Hâcib Selâme et-Tûlûnî el-Mü'temin'in huzuruna celbedilerek (İbn Miskeveyh, I, 285) başta Irak şeyhülkurrâsı İbn Mücâhid olmak üzere kıraat ve fıkıh âlimlerinden oluşan bir heyet önünde sorguya çekildi ve bu yanlış okuyuşlarından vazgeçerek tövbe etmesi istendi. İbn Miksem, bu baskı karşısında hatalı olduğunu kabul etmiş görünerek tövbe etti; müzakereler bir tutanakla tesbit edilip imzalandı ve muhtemelen tartışmaya konu olan kitapları yakıldı (*a.g.e.*, a.y.). Ancak konuyla ilgilenenlerin bu olayı değerlendirmeleri farklı olmuş, onun kendiliğinden bir şey uydurmadığı, İbn Şenebûz'a yapıldığı gibi kendisine de haksızlık edildiği, özellikle İbn Mücâhid'in bu iki âlimi incittiği ileri sürülmüştür (Ebû Hayyân et-Tevhîdî, VIII, 65).

İbn Miksem, İbn Mücâhid'in ölümünden sonra (Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'*, II, 598) farklı kıraat vecihlerini okumaya ve okutmaya devam etti. Ona ait vecihlerin Arap diline ve Mushaf'ın hattına uygunluğu kabul edilmekle birlikte isnadının bulunmaması, icmâa aykırı olması ve bazı örneklerinde mânânın bozulması gibi gerekçelerle bunlara karşı çıkmıştır. Meselâ Yûsuf sûresinin 80. âyetindeki نَجَاء kelimesini نَجَاء diye okumuş ve bu şekilde âyetin, "Ondan ümitlerini kesince fısıldaşarak bir kenara çekildiler" cümlesinde bulunan "fısıldaşarak" ifadesi "asil bir şekilde" anlamına dönüşmüştür. Arap dili ve Mushaf'ın imlâsı açısından bu okuyuş

mümkünse de burada ve benzeri örneklerde icmâa muhalefet edildiği ve bu okuyuşların herhangi bir mesnedinin bulunmadığı kesindir. Nitekim İbn Miksem de böyle bir iddiada bulunmamış, talebelerinden Ebû'l-Ferec eş-Şenebûzî'nin kendisinden naklettiğine göre sadece Mushaf'ın hattına ve bir vecihle de olsa Arap diline uyan her okuyuşun câiz olduğunu söylemiş (İbnü'l-Cezerî, II, 124), yapılan itirazlar karşısında Halef b. Hişâm'ın ve diğerlerinin tercihlerde bulunup kendilerine özel kıraat oluşturdıklarını öne sürerek aynı şeyin kendisi için de mümkün olduğunu ifade etmiştir. Ancak Halef'in uyguladığı yöntemin, Arap diline ve Mushaf'ın hattına uygunluğu yanında isnadı da bulunan kıraat vecihleri arasından seçim yapmaktan ibaret olduğunu dikkate almamıştır (Yâkût, XVIII, 150-151; Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'*, II, 598-600; İbnü'l-Cezerî, II, 124; İbn Miksem'in tefsir ve kıraat kitaplarında yer alan farklı okuyuşları için bk. Jeffery, I, 9-32).

Arthur Jeffery, İbn Miksem'in okuyuşunun genelde Kûfe kurrâsına dayandığını, onlardan ayrıldığı yerlerde Nâfi' b. Abdurrahman ve Ebû Ca'fer el-Kâfî'nin okuyuşlarını tercih ettiğini belirtmiş, onun okuyuşundan tesbit ettiği 500'ün üzerindeki örneğin beşte birinde Hasan-ı Basrî'nin okuyuşlarıyla uyuştüğünü zikretmiştir (*a.g.e.*, I, 33). Ebû Hayyân et-Tevhîdî, 352 (963) yılında kendisinden *Mecâlisü Şa'leb*'i dinlediği İbn Miksem'in o sırada gözlerinin görmediğini bildirmiştir. 8 Rebîulâhîr 354'te (13 Nisan 965) vefat eden İbn Miksem'in ölüm tarihi 353, 355 ve 362 (973) olarak da kaydedilmiştir.

Eserleri. 1. *el-Envâr fî tefsîri ('ilmi)'l-Kur'an*. İbnü'l-Cevzî'nin benzerini görmediğini söylediği eserin bir nüshası Râmpûr Devlet Kütüphanesi'ndedir (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 943). 2. *Cüz' fihî min ḡadîsi İbn Miksem 'an şüyûhih*. Bir nüshası Dârü'l-kütübü'l-Misriyye'de (Hadis, nr. 1558) bulunmaktadır (Fuâd Seyyid, I, 215). İbn Miksem'in kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Kitâbü'l-Meşâḡif*, *el-Leṭâ'if fî cem'î hecâ'i'l-meşâḡif*, *İhticâcü'l-kırâ'ât*, *el-Vaḡf ve'l-İbtidâ'*, *Kitâbü's-Seb'a bi'ileliha'l-kebîr*, *Kitâbü's-Seb'ati'l-evsaṭ*, *Kitâbü'l-Aşğar* (*Şifâ'ü's-şudûr*), *el-İntişâr li-kurrâ'i'l-emşâr*, *Kitâbü'l-Muvaẓẓih*, *Kitâb fî kavlihi te'âlâ "ve men yaḡtûl"*, *'Ade-dü't-tamâm*, *el-Maḡşûr ve'l-memduḡ*, *Kitâb fî'n-naḡv*, *el-Müzekker ve'l-mu'enneş*, *el-Medḡal ilâ 'ilmi's-şîr*, *er-Red 'ale'l-Mu'tezile*, *Aḡbâru nefsih*.